Statutul maghiarismelor în citările biblice din *Catehismul lui Fogarasi* (1648) în comparație cu pasajele corespunzătoare din NTB (1648) și BB (1688)

Enikő PÁL

*By comparing **Bible** passages from three old Romanian texts which are temporally close to each other but have different sources (namely the Calvinist **Catechism** printed in 1648, **The New Testament of Bălgrad** printed in the same year as the previous one, and the **Bible of Bucharest** printed in 1688), the present paper aims at determining to what extent the use of Hungarian loanwords in the **Catechism** translated by Fogarasi István (1648) may be attributed to the constraints exerted by the Hungarian source-text – in the sense of restricting the translator's possibilities of lexical selection –, and to what extent the option for Hungarian loanwords to the detriment of other lexical items available in that time may be ascribed to the translator's particular language usage, on the one hand, and/or to the local (regional) linguistic norm or to the "standard" old Romanian language of the time, on the other hand.*

Keywords: Bible, translation, loanword (of Hungarian origin), linguistic norm, regional (linguistic) usage

1. Catehismul – „mica *Biblie*"

Sfînta Scriptură şi *Catehismul* – supranumit „*Biblia* mică" de Alstedius – constituie cărţi de căpătîi pentru construcţia identitară a vieții creștine, respectiv pentru promovarea fundamentelor doctrinare pe care se construiește această identitate. Alături de aceste finalități, catehismele sînt menite a răspunde și la o altă nevoie, aceea de a răspîndi mesajul divin într-o formă vernaculară, contribuind, totodată, la fundamentarea și consolidarea unei anumite confesiuni. Astfel, „în vreme ce lectura Sfintei Scripturi putea duce la interpretări personale, uneori eronate, catehismul are rolul de a canaliza doctrinar cititorul, fiind în acelaşi timp şi un instrument de disciplinare morală şi socială" (Magina 2011: 107).

Catehismul lui Fogarasi István, tipărit în 1648, tradus după un catehism latino-maghiar (cf. C.R.C)[1] se înscrie în rîndul catehismelor de orientare calvină (cf.

[1] *Catechismus Religionis Christianae* (C.R.C.), care a stat la baza traducerii românești – fapt demonstrat atît prin structurarea formală a textului, cît și prin numeroase maghiarisme și calcuri după maghiară – a cunoscut mai multe ediții (1636, 1639, 1643, 1647). Sursa traducerii Catehismului lui Fogarasi o reprezintă, probabil, edițiile din 1643 și 1647, eventual cea din 1639 (Tamás 1942: 11, 129). De altminteri, edițiile din 1939, 1943 și 1947 sînt aproape identice, astfel încît stabilirea exactă a ediției-sursă a textului lui Fogarasi este greu de făcut (Tamás 1942: 11).

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

Dumitran 2004: 139, 150-154), vizînd, însă, un public relativ restrîns: „în aceste două locuri cu deosebire, în Lugoș și în Caransebeș pentru școlele de religia creștinéscă și pentru întărirea în credință a tinerilor elevi de acolo", așa cum mărturisește traducătorul în Prefața cărții sale (Tamás 1942: 44; trad. rom. în BRV, I, p. 163). Astfel, în mod vădit, finalitatea urmărită de către traducător este aceea de a pune la dispoziția tinerilor clerici în devenire un instrument util pentru formarea lor religioasă și spirituală, mai ales în condițiile în care „Biblia nu se găsește în orice tufă, și e scumpă (mai ales în țara noastră), și fiind-că nu se află resumată pe scurt în întrebări și răspunsuri. Așa au găsit apoi întrebările și răspunsurile cu privire la tainele credinții adecă Catechismul" (Fogarasi, în Prefață, cf. Tamás 1942: 44; trad. rom. în BRV, I, p. 163).

De altminteri, relația strînsă care există între textul catehismului și textul *Bibliei* reiese încă din titlul traducerii românești: „Catechismus / Aceea e aceea; Summa sau Măduva a uluitei și a credinței creștinești, cuprinsă în întrebări, și răspunsuri scurte; *și cu adevărături den scriptura svântă* [...]" (Tamás 1942: 45)[2]. În aceste condiții, trimiterile la pasajele biblice care însoțesc răspunsurile cuprinse în textul catehismului[3] par a urmări, înainte de toate, legitimarea celor cuprinse în catehism, căci „sf. Scriptură e de la Dumnedeŭ, și e folositoare pentru învățare, pentru îndreptare, pentru mustrare, cu un cuvînt pentru mîntuire" (Fogarasi, în Prefață, cf. Tamás 1942: 44; trad. rom. în BRV, I, p. 163).

> În realitate, singura justificare a trimiterilor la pasajele biblice din cadrul catehismului românesc o constituie prezența acestor trimiteri în textul-sursă, în care aceste pasaje puteau, într-adevăr, urmări legitimarea catehismului, întrucît *Biblia* cunoștea atît o versiune latinească, cît și una maghiară premergătoare catehismului latino-maghiar. În cazul catehismului lui Fogarasi, în schimb, problema „legitimării" textului românesc prin „citate" biblice se prezintă oarecum curioasă, întrucît, la momentul respectiv (1648), nu exista încă o traducere integrală, în limba română, a *Bibliei*. Firește, publicul românesc era familiarizat cu anumite texte biblice, fie în forma unor traduceri românești ale *Psaltirii*, ale *Faptelor Apostolilor* sau ale altor fragmente care au cunoscut o largă răspîndire începînd din secolul al XVI-lea, fie în forma traducerii parțiale a *Vechiului Testament* (v. *Palia de la Orăștie* 1581-1582) sau, eventual, a traducerii *Noului Testament*, tipărit în același an ca și catehismul. Însă, prima traducere românească integrală a *Bibliei* devine disponibilă pentru

[2] Acest titlu românesc este precedat de pagina de titlu scrisă în limba maghiară: „CATECHISMUS / Az az; A' kereſztyéni Valláſnak és Hûtnek Rövid kérdésekben és feleletekben foglaltatot *ſzentirásbeli bizonyſágokval meg erósittetet* ſummája avagy veleje..." (Tamás 1942: 43), în traducere: „Catechismus / Adecă; a creștinesciĭ religiĭ și credințe în scurte întrebărĭ și rĕspunsurĭ cuprinse *cu fapte din sfînta scriptură întărită* coprindere saŭ măduvă..." (BRV, I, sub 53, p. 161).

[3] Catehismul lui Fogarasi este structurat în 77 de întrebări și răspunsuri, fiecare răspuns fiind urmat de cel puțin o trimitere (uneori chiar de două sau mai multe trimiteri) la pasaje biblice care întăresc, explicitează sau completează răspunsurile date.

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

> cititorii români abia la 40 de ani după tipărirea catehismului. În aceste condiții, trimiterile, de altfel, foarte precise, la diferite pasaje biblice au mai puțină forță persuasivă, iar unele – cele neconsemnate nicăieri pînă în momentul acela – sînt, de-a dreptul, lipsite de valoare probatorie, cel puțin în sensul posibilității confruntării veridicității celor exprimate în pasajul respectiv cu o sursă românească. Asta nu înseamnă, însă, că trimiterile biblice din textul catehismului românesc ar fi lipsite de vreun rost. Cu toate că reproducerea trimiterilor la pasajele biblice, în versiunea românească, se conformează, în esență, principiului fidelității față de textul-sursă tradus, ele fac parte organică din textul catehismului și, ca atare, îndeplinesc anumite funcții.

În ansamblu, aceste citate biblice sînt destinate nu atît credincioșilor (laici) de confesiune calvină, pentru care esențialul de memorat sînt (doar) răspunsurile, cît preoților în devenire cărora aceste pasaje le servesc nu numai pentru întărirea credinței, ci și drept călăuză în propovăduirea doctrinei creștine (calvine). În opinia traducătorului, studiul catehismului - și, prin acesta din urmă, al *Bibliei* – se impunea cu atît mai mult cu cît sînt numeroși cei care „se vor lepăda de la adevărata credință, îndreptînd luarea aminte la spirite amăgitoare și învățături de demoni", care „învățăturile omenesci, născocite din capul lor, le țin mai pre sus decît sfînta Scriptură" și care „în locul adevăratei învățături creștinesci a credinței, care i-ar fi întărit prin pildele din sfînta scriptură, trăesc numai cu cele multe Rosarium-uri sau mai bine zis spinetum-uri, care mai mult strică, decît să însuflețească sufletul omului" (Fogarasi, în Prefață, cf. Tamás 1942: 44; trad. rom. în BRV, I, p. 162-163).

2. Studiul comparativ. Finalități, corpus și metodologie

2.1. Comparînd pasajele biblice din diferite texte românești vechi, temporal apropiate (circumscriind un interval de 40 de ani), dar cu surse diferite, studiul de față propune să urmărească în ce măsură întrebuințarea maghiarismelor[4] în *Catehismul lui Fogarasi* (1648) poate fi atribuită constrîngerilor exercitate de textul-sursă maghiar – în sensul limitării posibilităților de selecție lexicală a traducătorului –, respectiv în ce măsură opțiunea pentru maghiarisme în defavoarea altor elemente lexicale disponibile în epocă se datorează uzului lingvistic al traducătorului, pe de o parte, și normei lingvistice regionale sau limbii române vechi din acea epocă, pe de altă parte.

În demersul nostru, am ținut cont și de unele neajunsuri pe care studiul (exclusiv al) elementelor lexicale le-ar putea prezenta. Astfel, pe de o parte, am avut în vedere faptul că lexicul este compartimentul cel mai flexibil, ca atare acesta

[4] Cu toate că sensul consacrat al termenului este acela de 'cuvînt, expresie împrumutat(ă) (fără necesitate) din limba maghiară, *fără a se fi adaptat* (s.n.) la sistemul limbii (române)', în studiul de față, folosim acest termen exclusiv în scopul unei formulări mai concise. Astfel, aici, termenul *maghiarism* ține locul sintagmelor *împrumut de origine maghiară* sau *împrumut maghiar*, fără referire la caracterul adaptat sau neadaptat al termenului în discuție.

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

are o valoare probatorie mai scăzută în comparație cu alte compartimente ale limbii. Pe de altă parte, am ținut seama și de faptul că selecția lexicală, în general, dar și în cazul particular al traducerii, este rezultatul unui complex de factori care se întrepătrund și se intercondiționează. În acest sens, recunoaștem, de pildă, faptul că, uneori, este greu de delimitat uzul propriu al traducătorului – care este un exponent al regiunii și, ca atare, al normei regionale – de uzul caracteristic regiunii. În lămurirea acestei chestiuni, o valoare probatorie mai mare o au termenii înregistrați, în epocă, doar la autorul traducerii, aceștia nefiind atestați în alte texte provenind din aceeași regiune. Însă, și în acest caz, putem întîmpina dificultatea de a distinge uzul curent al traducătorului de uzul impus de textul-sursă sau, eventual, de o anumită tradiție (calvină) a traducerii, avînd în vedere și faptul că traducerea textelor religioase urmează și principii proprii, precum literalitatea în vederea legitimării. Pe de altă parte, uneori, chiar dacă se constată că un anumit termen este preluat direct din textul-sursă, asta nu înseamnă neapărat că acesta nu ar putea aparține uzului traducătorului – foarte bun cunoscător al limbii maghiare – și, ca atare, preluarea acestuia să nu fi fost constrînsă exclusiv de influența textului-sursă ș.a.m.d. Prin urmare, rezultatele obținute în urma comparării ocurențelor împrumuturilor maghiare în pasajele biblice corespunzătoare din textele studiate trebuie coroborate și cu alte indicii, precum cele oferite de calcurile lingvistice, de pildă (pentru acestea din urmă vezi Pál 2016).

2.2. Corpus-ul de texte analizat îl constituie, în principiu, trei texte românești, și anume: 1) *Catehismul* lui Fogarasi István (F.); 2) *Noul Testament de la Bălgrad* (NTB); și 3) *Biblia de la București* (BB). Primele două au fost tipărite în același an (1648), în aceeași tipografie princiară de la Alba Iulia. Ele au la bază surse diferite, însă, în privința normei lingvistice (regionale), se înscriu în aceeași arie dialectală. Cel de-al treilea text, tipărit la 40 de ani după primele două (în 1688), aparține unei altei zone dialectale și, cu toate că încorporează, cu mici modificări, textul NTB, acesta reprezintă o ediție „pravoslavă” (Nagy 2009: 112). Astfel, chiar dacă prezența maghiarismelor, în pasajele studiate de noi, din BB se datorează în bună parte întrebuințării acestora (și) în NTB, această „coincidență” nu se justifică exclusiv prin ocurența termenilor în discuție în NTB, avînd în vedere faptul că BB a trecut (și) printr-o revizie care putea să fi eliminat termenii considerați inadmisibili.

În vederea obținerii unei imagini cît mai cuprinzătoare și, în același timp, cît mai veridice asupra motivațiilor care puteau să fi orientat opțiunile traducătorilor fiecărui text în parte, am confruntat trimiterile biblice din aceste trei texte și cu pasajele corespunzătoare regăsite în alte două texte românești, care ne-au servit drept texte de control, și anume: a) *Catechismulu calvinescu...*, tipărit în anul 1656; și b) *Biblia* de la Blaj (1795). Relevanța primului text constă în faptul că acesta este, de fapt, o retipărire a *Catehismului* din 1642 (BRV, I, sub 38, p. 107; BRV, IV, sub 38, p. 188), însoțit de *Scutulŭ Catichizmuşuluĭ cu răspunsu den scrăptura svântă. Înpotriva răspunsului a doao ţări, fără scriptură svântă* (BRV, I, sub 64, p. 207; BRV, IV, sub 64, p. 201-202; BRU, sub 182, p. 92), care s-a tradus,

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

probabil, după același catehism latino-maghiar care stă și la baza catehismului lui Fogarasi (Tamás 1942: 10-15, 129, 131). În acest fel, influența exercitată de textul-sursă asupra opțiunii traducătorilor poate fi urmărită în două texte realizate după aceeași sursă, într-un interval de timp relativ apropiat, dar în mod independent. *Biblia* de la Blaj (1795), pe de altă parte, permite formularea unor constatări cu privire la vitalitatea împrumuturilor maghiare, din moment ce aceasta reflectă un alt stadiu de evoluție a limbii române, aparținînd, însă, aceleiași regiuni ardelenești ca și textul lui Fogarasi.

2.3. În total, *Catehismul* lui Fogarasi înregistrează un număr de 104 referințe biblice (depășind, astfel, numărul răspunsurilor) dintre care 25 pasaje consemnează împrumuturi de origine maghiară. Trimiterile biblice se repartizează după cum urmează[5]: **I.** *Vechiul Testament* (23: 7): Geneza (1: 0), Exod (1:1), Deuteronom (4: 1), 1 Samuel (1: 0), Psalmi (8: 2), Proverbe (2: 1), Isaia (4: 1), Ieremia (1: 1), Ezechiel (1: 0); **II.** *Noul Testament* (81: 18): Matei (16: 3), Marcu (2: 1), Luca (4: 1), Ioan (7: 1), Faptele Apostolilor (7: 3), Romani (15: 1), Corinteni (12: 4), Galateni (3: 2), Efeseni (4: 0), Filipeni (2: 0), Tesaloniceni (2: 2), Timotei (1: 0), Evrei (3: 0), Petru (3: 0). În mod firesc, dincolo de vreo constrîngere lingvistică sau traductologică, prezența sau absența maghiarismelor, în aceste secvențe, este determinată și de conținutul ideatic cuprins în porțiunile date.

3. Statutul maghiarismelor în citările biblice din *Catehismul* lui Fogarasi (1648), în comparație cu pasajele corespunzătoare din NTB (1648) și BB (1688)

Textul întreg al *Catehismului* lui Fogarasi (1648) înregistrează următoarele împrumuturi maghiare, grupate după proveniența și modul lor de pătrundere în: a) împrumuturi populare: *alean* ‘împotriva’*, băsău* ‘războinare’, *chin, chip, gînd, hasnă* ‘folos’*, meșterșig* ‘îndeletnicire’*, neam, ocă* ‘motiv, cauză’*, pildă, samă, șirag, uric* ‘moștenire’ (vezi și derivatele românești de la împrumuturi maghiare: *a birui* ‘a stăpîni, a poseda’, *a celui* ‘a înșela’*, a făgădui, făgăduit* ‘promis’, *a gîndi, hiclenie* ‘necinste’, ‘necredință’, ‘trădare’*, îngăduitură* ‘obedință’*, a lăcui, a tăgădui, uricaș* ‘moștenitor’); și b) împrumuturi culte: *aleniș* ‘inamic, potrivnic’, *arădat* ‘origine’*, chiuz(ă)* ‘comun’, ‘obișnuit’, ‘comunitate, comuniune’*, făgădaș* ‘promisiune’, *feiedelm* ‘principe’, *nemzat* ‘neam, popor, națiune’, *semeliu* ‘persoană’ (vezi și derivatele românești de la împrumuturi maghiare: *a aldui* ‘a binecuvînta’, *alduit* ‘binecuvîntat’*, alduitură* ‘binecuvîntare’*, alnicie* ‘viclenie’, *biciluială* ‘apreciere’, ‘venerație’, *a bintetlui* ‘a pedepsi’, *bintetluială* ‘pedeapsă’, *bioasă* ‘abundent’, *chiuzluitură* ‘comuniune’, *giutruială* ‘chin, suferință, caznă’, *a ului* ‘a mărturisi, a profesa’, *uluită* ‘religie’ (cf. Pál 2015: 28-31).

[5] La fiecare pasaj biblic, prima cifră indicată între paranteze reprezintă numărul total al trimiterilor care se fac, în textul lui Fogarasi, la secvențele respective, iar cea de-a doua cifră marchează numărul acelor pasaje din cadrul secvenței care consemnează împrumuturi de origine maghiară.

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

Dintre acestea, în trimiterile biblice studiate, se consemnează următoarele cuvinte: *a aldui, alduit, alean, aleniș, alnicie, băsău, a birui, chip, chiuz(ă), a celui, făgădaș, făgăduit, feiedelm, hasnă, hiclenie, a lăcui, neam, nemzat, a tăgădui, a ului, uric, uricaș* (asupra acestora vezi și Pál 2014: 341-511). Deși pătrunse, inițial, din graiurile populare puternic influențate de limba și cultura maghiară, având, la început, o repartizare mai restrînsă, o parte a acestor termeni a cunoscut, în vremea lui Fogarasi, o largă circulație, cuprinzînd majoritatea teritoriilor românești. În această situație se află cuvintele: *a birui, chip, a făgădui*, *hiclenie, a lăcui, neam, a tăgădui.* În aceste condiții, întrebuințarea acestora pentru redarea aceluiași sens (în cadrul acelorași pasaje) în (toate) textele analizate ar reprezenta un fapt de așteptat, întrucît asemenea termeni constituie elemente firești ale limbii române vechi. Pe de altă parte, unele dintre împrumuturile maghiare consemnate în pasajele studiate circumscriu o arie de întrebuințare mai restrînsă, cuprinzînd îndeosebi graiurile bănățene-hunedorene, cum sînt cuvintele: *alean, băsău, a celui, hasnă*. Însă, și în cazul acestora, s-ar putea presupune o anumită concordanță, în ceea ce privește întrebuințarea maghiarismelor, cel puțin între textele aparținînd aceleiași arii lingvistice (cum sînt F., Cat.B, NTB și BBlaj). O altă situație o prezintă termenii care, în epoca veche, caracterizează îndeosebi textele calvino-românești, cum sînt: *a aldui, alnicie, făgădaș, a ului,* sau care au fost atestați cu precădere în traduceri românești după surse maghiare, cum sînt: *aleniș* sau *nemzat*. În cazul acestora, ne-am putea aștepta la o anumită potrivire mai ales între două dintre textele studiate care se conformează acestor criterii (F. și Cat.B), pe cînd, în cazul celorlalte texte, neconstrînse de o anumită „tradiție” calvino-maghiară, opțiunea traducătorilor pentru un anumit termen față de altul putea să se fi conformat altor principii. În sfîrșit, în cazul termenilor notați exclusiv la Fogarasi, cum sînt: *chiuz(ă)* și *feiedelm,* interesează corespondentele românești ale acestora, respectiv consecvența cu care se întrebuințează echivalentele acestora în celelalte texte. După cum se va arăta, predicțiile noastre nu s-au confirmat în toate cazurile.

În urma comparării pasajelor biblice, întrebuințarea împrumuturilor maghiare în *Catehismul* lui Fogarasi prezintă următoarele situații:

3.1. Împrumutul maghiar este notat în toate textele (cu excepția Cat.B). O asemenea situație întîlnim la Act(or). 17. 24: „Dumnedzeu [...] în Biserică de mîni făcută nu *lăcuește*” (F.), cf. mgh. *nem lakozik*, cf. lat. *non habitat* – „întru besearecă făcută de mînuri nu *viază*” (Cat.B) – „în case făcute cu mînele nu *lăcuiaște*” (NTB) – „nu întru făcute de mînă beseareci *lăcuiaște*” (BB) – „nu în besearici de mâni făcute *lăcuiaşte*” (BBlaj), unde întrebuințarea termenului de origine maghiară *a lăcui* nu prezintă nici o curiozitate.

3.2. Termenul de origine maghiară este consemnat la Fogarasi și în Cat.B. Acesta este cazul cuvîntului *hiclenie* notat în catehisme, pe cînd celelalte texte întrebuințează corespondentul *fărădelege,* sub Isa. 53. 5: „El (Mesia) au răbdat dureri prentru *hicleniile* noastre” (F.), cf. mgh. *álnokság*, cf. lat. *iniquitatibus* – „elui Mesiia ce luo durori pentru *hicleniile* noastre” (Cat.B) – „Și el să răni pentru

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

păcatele noastre și să bolnăvi pentru *fărădelegile* noastre" (BB) –„Iară El S-au rănit pentru păcatele noastre şi au pătimit pentru *fărădelegile* noastre" (BBlaj).

3.3. Împrumutul maghiar este notat la Fogarasi și în NTB. Aceasta este situația verbului *a birui*, folosit doar în aceste două texte, pe cînd fiecare dintre celelalte texte introduce, în acest pasaj, un corespondent diferit, în 1. Thessal. 4. 3-4: „Aceasta este voia a lu Dumnedzeu [...] cum să știe cineși dintre voi *a birui* vasul său în sfințenie și în cinste" (F.), cf. mgh. *bírni*, cf. lat. *possidere* – „să știe *ține* carile dinu voi vasulu său întru sfinție și curăție" (Cat.B) – „Ca să ştie fieştecarele de voi *a birui* vasul său, în sfinţie şi în cinste" (NTB) – „A ști fieștecarele dentru voi al său vas *a cîștiga* cu sfințire și cinste" (BB) – „Şi să ştie fieştecarele din voi *a*-şi *stăpîni* vasul său întru sfinţenie şi în cinste" (BBlaj).

3.4. Un pasaj mai amplu îl reprezintă textul rugăciunii *Tatăl nostru,* găsit sub Exod. 20. / Deut. 5: „nu face ție *chip* cioplit și nici o asemănătură acelora ce sînt sus în cer [...] că eu sînt Domnul Dumnedzeul tău tare stător de *băsău***,** care voi goni *băsău* de *alean* prentru păcatele părinților în feți [...] pentru aceea o *aldui* acest Domn sîmbăta și o sfinți [...] Nu grăi mărturie strîmbă *în aleanul* prietnicului tău" (F.) – cf. mgh. *bálvány képet*; *erős boszszuskodo*; *ki meg boszszúllom*; *meg áldá; ellen*; cf. lat. *simulacrum; fortis zelotes; vindicans; benedixit* – „nici face ție *chipu* cioplitu, nici *să închipuești* pre *chipulu* celora cesu susu în ceriu [...] că eu sîntu domnulu dumnezeulu tău, dumnezeu cu *băsău* tare carile cercu păcatele părințiloru [...] pentru aceea *blslovi* domnulu ziua sămbetei și o sfinți pre ea [...] Nu grăi mărturie strîmbă *spre* priiatinulu tău" (Cat.B) – (Exod 20. 4, 5, 11, 16) „Să nu faci ție *chip* cioplit, nice la toată asemănarea den cîte sînt în ceriu sus [...] / că Eu sînt Domnul Dumnezăul tău, Dumnezău *rîvnitoriu*, dînd păcatele părinților pre feciori [...] / Pentru aceaea *blagoslovi* Dumnezău ziua a șaptea și o sfinți pre dînsa [...] / Să nu mărturisești pre minciuni *asupra* vecinului tău mărturie mincinoasă" (BB)[6] – (Exod 20. 4, 5, 11, 16) „Să nu faci ţie *chip* cioplit, nici asemănarea vreunui lucru, din câte sînt în ceriu sus [...] / că Eu sînt Domnul Dumnezeul tău. Dumnezeu *răvnitoriu*, Cel ce răsplătesc păcatele părinţilor în fii [...] / pentru aceaea *bine au cuvîntat* Dumnezeu zioa a şeaptea şi o au sfinţit pre ea [...] / Să nu mărturiseşti strîmb *asupra* vecinului tău mărturie mincinoasă" (BBlaj)[7]. Deși acesta notează împrumuturi maghiare cu statut diferit, am preferat să redăm pasajul complet pentru a păstra unitatea conținutului ideatic. Astfel, în această secvență, termenul *chip* (în sintagma consacrată *chip cioplit*) se regăsește în toate textele; *băsău* se notează doar la Fogarasi și în Cat.B., celelalte folosind, în mod consecvent, cuvîntul *rîvnitor*; pe cînd *a aldui* și loc. prep. *în alean* se notează doar la Fogarasi, celelalte întrebuințînd fie *a blagoslovi,* fie *a binecuvînta* pentru a reda sensul

[6] (Deut. 5. 8, 9, 20) „Să nu faci ție cioplit, nici asemănare de tot cîte-s în ceriu sus [...] / că eu sîntu Domnul Dumnezăul tău, Dumnezeu *rîvnitoriu*, răsplătind păcatul părinților pre feciori [...] / Să nu mărturisești minciuni *asupra* aproapelui tău, mărturie mincinoasă" (BB).

[7] (Deut. 5. 8, 9, 20) „Să nu-ţi faci *chip* cioplit, nici asemănare din toate cîte sânt în ceriu [...] / că Eu sînt Domnul Dumnezeul tău, Dumnezeu *răvnitoriu*, Carele răsplătesc păcatele părinţilor [...] / Să nu mărturiseşti strîmb *asupra* deaproapelui tău mărturie mincinoasă" (BBlaj).

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

verbului, respectiv prepozițiile *asupra* sau *spre* în locul termenului popular de origine maghiară.

3.5. În numeroase cazuri, un împrumut de origine maghiară se notează doar în textul lui Fogarasi în pasajele corespunzătoare din textele studiate, împrumutul avînd, însă, curs – fie și restrîns – în limba română veche.

§.1. Acesta este cazul termenului *aleneș,* redat prin *pizmaș* sau *vrăjmaș* în celelalte texte, sub Psal. 110. 1-2: „Zise Domnul, Domnului meu, Domnește-te în mijlocul *aleneșilor* tăi" (F.), cf. mgh. *ellenség* – „(Psalomu 109. 1) zise domnulu, domnului mieu, șezi de dereapta mea, pănă voiu pune *pizmașii* tăi suptu picioarele tale" (Cat.B) – „Zise Domnul Domnului mieu: Șăzi den direapta Mea, Pînă voiu pune pre *vrăjmașii* Tăi supunere picioarelor Tale" (BB) – „Zis-au Domnul Domnului mieu: „Şăzi de-a dreapta Mea, Până ce voiu pune pre *vrăjmaşii* Tăi aşternut picioarelor Tale" (BBlaj).

§.2. Același lucru se constată și în cazul cuvîntului *a tăgădui* care apare în trei pasaje la Fogarasi, de fiecare dată avînd alte corespondente în pasajele corespunzătoare din celelalte texte: a) Prov. 30. 8, 9: „Hrănește-mă cu mîncare săturîndu-mă *să nu* te *tăgăduesc*, și aceea să nu zic, Cine-i Iehova?" (F.), cf. mgh. *meg ne tagadjalak* – „Hrănească-me cu hrană să-mi ajungă, *să nu cumva* să mă satur și *să mă țiu* lui dumnezeu și să zicu cine-i domnulu" (Cat.B) – „Ce-mi rînduiaște ceale ce-mi trebuie și ceale de ajunsu. Pentru ca nu săturîndu-mă, *mincinos mă voiu face*, și voiu zice «Cine mă veade?»" (BB) – „Ci-mi rânduiaşte ceale de lipsă şi ceale de ajuns / Ca nu săturându-mă *să mă fac mincinos* şi să zic: «Cine mă vede?»" (BBlaj); b) Ier. 5. 2 (sic!, 12): „Minținд *tăgăduesc* pre Domnul" (F.), cf. mgh. *meg tagadják* – „Mințindu *lepădându-se* de domnulu" (Cat.B) – „Mințiră Domnului lor" (BB) – „Mințit-au Domnului lor" (BBlaj); și c) Mat. 16. 24: „Care voește pre mine a petrece *să se tăgăduiască* pre sine și să ia crucea sa pre sine, și mă petreacă" (F.), cf. mgh. *tagadja meg,* cf. lat. *abnegar* – „Cine va vrea să vie după mine, *să se lepede* de sine și să ia crucea sa pre sine și să vie după mine" (Cat.B) – „Cine va vrea să vie după Mine, *să se leapede* de sine şi să ia crucea sa şi să vie după Mine" (NTB) – „Cine va să vie după Mine, *să se leapede* de sine și să ia crucea sa și să vie după Mine" (BB) – „De vrea cineva să vină după Mine, *să se leapede* de sine şi să ia crucea sa şi să vină după Mine" (BBlaj).

§.3. Într-o situație asemănătoare se găsesc și termenii *alduit* și *a birui,* redați, în mod consecvent, prin *blagoslovit* și *a moșteni* în celelalte texte, sub Mat. 25. 34: „Atunci va zice Craiul acelora cari de mîna dreaptă vor fi: Veniți *alduiții* a Tatălui meu, *biruiți* împărăția ce a gătit vouă" (F.), cf. mgh. *áldottai, bírjátok* – „Atunce va zice împăratulu celora ce de direapta lui: veniți *blslovitii* tatălui mieu și *moșteniți* împărăția care i-a gătit-a voao" (Cat.B) – „Atunci va zice Craiu celor de-a dereapta Lui: Veniţi, *blagosloviţii* Tatălui Mieu, şi *moşteniţi* împărăţiia carea e gătită voao" (NTB) – „Atunci va zice Împăratul celor de-a direapta Lui: „Veniți, *blagosloviții* Părintelui Mieu, *moșteniți* cea gătită voao împărăția" (BB) – „Atunci, va zice Împăratul celor de-a dreapta Lui: «Veniţi, *blagoslovi*ţii Părintelui Mieu, *moşteniţi* împărăţiia, carea e gătită voao...»" (BBlaj).

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

§.4. La fel, *nemzat* este redat prin *limbă* sau *neam* (tot de origine maghiară) sub Mat. 28. 19: „Învățați toate *nemzaturile* botezîndu-le pre ei" (F.) – cf. mgh. *nemzetségeket*, cf. lat. *gentes* –„învățați toate *limbile* și botezați pre ei" (Cat.B) – „învăţaţi toate *limbile*, botezînd pre ei" (NTB) – „învăţaţi toate *limbile*, botezînd pre ei" (BB) – „învăţaţi toate *neamurile*, botezându-i pre ei" (BBlaj).

§.5. Alte corespondente are și termenul *neam* sub Marc 16. [15-16]: „Duceți-vă și învățați toate *neamurile* botezîndu-le în Numele Tatălui, Fiului, și a Duhului Sfînt. Care va crede și se va boteza ispăsi-se-va, care iară nu va crede păgubi-se-va" (F.) (vezi și Mat. 28), cf. mgh. *nemzetségeket*, cf. lat. *gentes* – „păsați și învățați toate *limbile* și botezați pre ei în numele tatălui și a fiului și a duhului sfînt, cine va crede și se va boteza elu se va spăsi, iară cine nu va crede elu se va osîndi" (Cat.B) – „Meargeţi în toată lumea, propoveduiţi Evanghelia *a toată făptura*. Cela ce va creade şi să va boteza, spăsi-se-va, dară cela ce nu va creade osîndi-se-va" (NTB) – „Mergeți în toată lumea, propoveduiți Evanghelia *la toată zidirea***.** Cela ce va creade și se va boteza, spăsi-se-va; iară cela ce nu va crede, osîndi-se-va" (BB) – „Meargeţi în toată lumea, vestiţi Evangheliia *la toată zidirea*. Cel ce va creade şi să va boteza *mântui-să-va*; iară cel ce nu va creade osîndi-să-va" (BBlaj). În cazul acestui pasaj, reținem și faptul că BBlaj introduce termenul de origine maghiară *a mîntui,* pe cînd celelalte texte întrebuințează verbul *a (i)spăsi*.

§.6. În mod asemănător, (fără de) *hasnă* se întrebuințează doar la Fogarasi, pe cînd celelalte texte redau sensul respectiv prin *netrebnic,* sub Luc. 17. 10: „Se toate le-ați face încă, carele vouă-s poruncite încăși aceea ziceți. Slugi fără de *hasnă* sîntem, că cu ce ne-am ținut a face, aceea am făcut" (F.), cf. mgh. *haszontalan*, cf. lat. *inutiles* – „(luca. 17. sth 1.) Așe și voi căndu faceți toate cesu porăncite voao ziceți că slugi *netrebnice* sîntemu, că ce amu fostu datori a face aceia amu făcutu" (Cat.B) – „Aşa şi voi cînd faceţi toate cealea ce-s poruncite voao, ziceţi că slugi *netreabnice* sîntem, căce ce am fost deatori să facem făcut-am" (NTB) – „Așa și voi, cînd faceți toate cealea ce-s poruncite voao, ziceți că: «Slugi *netreabnice* sîntem, că ce sîntem datori să facem, făcut-am»" (BB) – „Aşea şi voi. Când faceţi toate ceale ce s-au poruncit voao, ziceţi: «Slugi *netreabnici* sîntem, că ce am fost deatori a face am făcut»" (BBlaj).

§.7. În pasajele biblice studiate, doar la Fogarasi întîlnim loc. prep. *în aleanul,* precum sub Act. 5. 3-4: „Căce ți-au umplut Satana inima ta cum să minți *în aleanul* Duhului Sfînt" (F.), cf. mgh. *ellen* – „Căce au împlutu satana inima ta să minți dhului sfîntu" (Cat.B) – „că ce au împlut Satana inima ta, să minţi Duhului Sfînt" (NTB) – „pentru ce au umplut satana inima ta, să amăgești tu Duhul cel Sfînt" (BB) – „pentru ce au umplut satana inima ta, să minţi tu Duhului Sfînt" (BBlaj).

§.8. La fel, *a ului* este notat numai la Fogarasi în pasajul sub Rom. 3. 28: „Drept însă *uluim* în chip de adevăr, cum omul el se îndreaptă și se ispășește prin credință, fără de faptele legii" (F.), cf. mgh. *ezt állattyuk bizonyosképpen* – „dereptu aceia *ținemu cu adevăratu* că omulu se îndereaptă cu credința, fără de faptele legiei" (Cat.B) – „Derept aceaia, *adevărăm* că cu credinţă să îndereaptă omul, fără faptele legiei" (NTB) – „*Socotim* direpт aceaea cu credința a să îndirepta omul, fără de

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

faptele Legii" (BB) – „*Socotim* că cu credinţa să va îndrepta omul, făr' de faptele legii" (BBlaj).

§.9. Interesant este și pasajul 1. Cor. 6. 10 în care Fogarasi introduce două maghiarisme *uricul....nu vor birui,* ambele lipsite din celelalte texte, BB notînd, în schimb, un alt maghiarism: *suduitor,* la rîndul său negăsit în celelalte texte: „Nici scumpii nici răpitorii *uricul* a împărăției lui Dumnedzeu *nu-l vor birui*" (F.), cf. mgh. *örökségét,* nem *bírják*; cf. lat. *haereditatem* – „Nice scumpii nice răpitorii împărăția lui dumnezeu *nu* o *voru moșteni*" (Cat.B) – „Nece furii, nece scumpii, nece beţivii, nece blăstămătorii, nece răpitorii, Împărăţia lui Dumnezău *nu o vor moşteni*" (NTB) – „Nice furii, nice lacomii, nice beţivii, nice suduitorii, nice hrăpitorii împărăția lui Dumnezău *nu o vor moșteni*" (BB) – „Nici furii, nici lacomii, nici beţivii, nici ocărâtorii, nici răpitorii împărăţiia lui Dumnezeu *nu vor moşteni*" (BBlaj).

§.10.Termenul *uricaș,* la rîndul său, se redă prin alte corespondente (*moștean* și *moștenitor*) în celelalte texte, sub Gal. 4. 7: „Mai mult nu sînteți slugi ce feți și dacă sînteți feți, *uricașii* încă sînteți a lui Dumnedzeu prin Hristos" (F.), cf. mgh. *örökös[e]i,* cf. lat. *haeredes* – „Acmu nu eşti slugă ce fiiu, iară să eşti fiiu, și *moștianu* a lui Dumnedezu prin Is. Chs." (Cat.B)[8] – „Așa cum acum nu eşti slugă, ce fiu, iară să eşti fiu și *moștean* a lui Dumnezău, pren Isus Hristos" (NTB) – „Deci nu mai eşti rob, ce fiiu; iară de eşti fiiu, și *moștenitoriu* lui Dumnezău pren Hristos" (BB) – „Pentru aceaea, iată, nu mai eşti rob, ci fiiu, iară de eşti fiiu, şi *moştean* eşti lui Dumnezeu, prin Hristos" (BBlaj).

§.11. Numai la Fogarasi întîlnim verbul *a celui* în pasajul sub 1. Thess. 4. 6: „Nime să nu supere, sau nu dosădească, nici *să*-l *celuiască* pre fratele său" (F.), cf. mgh. *meg ne tsallya,* cf. lat. *habeat in negotio fratrem suum* – „Nime să nu asuprească nice *să lăcomească* în lucrulu fratelui său" (Cat.B) – „Și nime să nu asuprească, nice *să lăcomească* în lucrul fratelui său" (NTB) – „A nu asupri și *a lăcomi* la vreun lucru pre fratele lui" (BB) – „Şi să nu asuprească, nici *să înşeale* în vreun lucru pre fratele său" (BBlaj).

3.6. Există și situații în care un anumit termen de origine maghiară se notează doar la Fogarasi în pasajele corespunzătoare, celelalte texte consemnînd, însă, un corespondent tot de origine maghiară, avînd la bază, de fapt, aceeași rădăcină. Acesta este cazul lui *făgădaș,* notat în Act. 2. [39]: „Vouă vi s-au făcut *făgădaș* și a feților voștri" (F.) – cf. mgh. *ígéret,* cf. lat. *promissio* – „a voastră iaste *făgăd[u]ita* și a feciorilor voștri" (Cat.B) – „Că a voastră iaste *făgăduita*, și a feciorilor voştri" (NTB) – „Pentru că voao iaste *făgăduința* și fiilor voștri" (BB) – „Că voao easte *făgăduinţa* şi fiilor voştri" (BBlaj); și în II. Cor. 1. 20: „Oricîte *făgădașuri* sînt a lui Dumnedzeu toate-s în el (în Hristos) așa și Amen" (F.), cf. mgh. *igéreti,* cf. lat. *promissiones* – „că au cîte sînt *făgăduialele* lui dumnezeu, întru elu sîntu, aşe și aminu" (Cat.B) – „Că au cîte-s *făgăduialele* lui Dumnezău, întru El sînt aşa, şi

[8] De altminteri, și Cat.B. notează termenul *uricaș,* dar într-un alt loc, unde nu are corespondent nici în F., nici în textul-sursă maghiar.

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

întru El amin” (NTB) – „Pentru că, cîte-s *făgăduinţele* lui Dumnezău – întru acest „«aşa»; şi cu acest «amin»” (BB) – „Căci, cîte sînt *făgăduinţele* lui Dumnezeu, într-Însul sînt aşea, şi, printr-Însul, amin” (BBlaj); sau al lui *făgăduit*, notat în Galat. 3. 14: „Cum cel *făgăduit* Duhul Sfînt să-l luăm prin credinţă” (F.), cf. mgh. *ígértetett*, cf. lat. *promissum* – „să priimim *făgăduiala* dhului sfîntu, pentru credinţă” (Cat.B) – „ca să primim *făgăduiala* Duhului Sfînt pentru credinţa” (NTB) – „ca *făgăduinţa* Duhului să o luom pren credinţă” (BB) – „ca *făgăduinţa* Duhului să luom prin credinţă” (BBlaj).

3.7. Există şi situaţii în care maghiarismul se consemnează, în epocă, doar la Fogarasi, nefiind atestat în alte texte româneşti, fiind preluat direct din textul-sursă.

§.1. Acesta este cazul termenului *chiuz(ă),* redat prin alte corespondente în celelalte texte, precum sub 1. Joh. [Ioan] 1. 3: „Cum vouă încă *chiuză* să fie cu noi, şi *chiuză* a noastră să fie cu Tatăl şi cu Fiul său, cu Isus Hristos” (F.), cf. mgh. *közösség*, lat. *communio(nem)* – „Să aveţi şi voi *împreunare* cu noi, şi *împreunarea* noastră iaste cu părintele şi cu fiiului cu Is. Chs.” (Cat.B) – „ca să aveţi şi voi *împreunare* cu noi; şi *împreunarea* noastră iaste cu Părintele şi cu Fiul Lui, cu Iisus Hristos” (NTB) – „Ca şi voi *parte să aveţi împreună* cu noi, şi *partea noastră*, cu Părintele şi cu Fiiul său, Iisus hristos” (BB) – „ca şi voi *împărtăşire* să aveţi cu noi, şi *împărtăşirea* noastră cu Tatăl şi cu Fiiul Lui, Iisus Hristos” (BBlaj).

§.2. Propriu textului lui Fogarasi este şi termenul *feiedelm,* redat prin alte corespondente în celelalte texte, sub 1. Cor. [sic!] 29. 11-12: „A ta-i o Iehova Măria, puterea, lauda, vieaţa de vecie şi Înălţia şi încă a tale sînt toate ce sînt în cer, şi pre pămînt. A ta-i o Iehova Împărăţia a şti care te măreşti pre tine, cum să fii prespe toţi *Feiedelmii* că bogătate şi fericăciune sau lauda toate sînt de la faţa ta şi tu te domneşti prespe toţi, în mîna ta este înmăritura a tuturora şi putere şi tărime pre întăritură” (F.), cf. mgh. *fejedelmek* – „(1. paralipomene 29. 11,12) A ta-i doamne mărirea şi puterea şi slava şi *biruirea*, supunerea şi tăria, că tu *biruieşti* cu toate ce sînt în ceriu şi pre pămînt, de faţa ta doamne se tocmescu *toate împărăţiile şi toate limbile* [...]” (Cat.B) – „(1. paralipomenon 29. 11) Ţie, Doamne, mărirea, şi putearea, şi fala, şi biruinţa, şi mărturisirea, şi vîrtutea, căce Tu tuturor celor den ceriu şi pre pămînt stăpîneşti; de cătră faţa Ta se cutremură *tot împăratul şi limbă* [...]” (BB) – „(1 Cronici 29. 11) Ţie, Doamne, mărirea şi putearea şi lauda şi biruinţa şi tăriia, că Tu stăpâneşti toate ceale din ceriu şi pre pământ, de faţa Ta să cutremură *tot împăratul şi tot neamul* [...]” (BBlaj). În mod interesant, celelalte texte introduc, în schimb, *biruinţă, biruire, a birui* care nu se notează la Fogarasi în acest pasaj.

3.8. Într-un caz, textul lui Fogarasi înglobează un pasaj care lipseşte din *Biblie* şi, ca atare, termenul *alnicie* consemnat în acesta nu are corespondent decît în Cat.B unde se notează, în schimb, echivalentul românesc *strîmbătate,* sub Psal. 51. 7: „Iacă în *alnicie* m-am prins şi muma mea în păcat m-a încălzitu-mă în sgăul său” (F.); cf. mgh. *álnokság*, cf. lat. *iniquitate* (Ps. 51.7) – „(Psal. 8.7) eu în *strîmbătate*

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

sîmtu începutu, și în păcate mă născu maica mea" (Cat.B). Pasajul se datorează, în mod cert, influenței textului-sursă întrebuințat de Fogarasi[9].

3.9. Într-un alt loc, găsim transliterarea unui termen latino-maghiar, redat prin alte corespondente în celelalte texte, sub 1. Cor. 11. [24-27]: „ [...] Acest păhar îi *Teştamentumul* nou, prin sîngele mieu" (F.), cf. mgh. *Új Testamentum*, cf. lat. *novum foedus* – „acestu păharu iaste *după lege noao* în sîngele mieu" (Cat.B) – „Acesta păhar *leagea cea noao* iaste, în sîngele Mieu" (NTB) – „Acesta păhar cea noao *făgăduință* iaste, întru el Mieu sînge" (BB, 1.Cor. 11.25) – „Acest păhar *Leagea cea Noao* easte întru sângele Mieu" (BBlaj).

3.10. Există și cîteva cazuri în care textul lui Fogarasi nu consemnează nici un maghiarism acolo unde celelalte texte introduc, relativ consecvent, un anumit termen de origine maghiară.

§.1. Aceasta este situația verbului *a mîntui* (și a derivatelor sale) pe care textul lui Fogarasi nu îl înregistrează, de altfel, nicăieri, traducătorul optînd – în mod curios, după părerea noastră[10] – pentru alte sinonime, precum *a ispăsi* sau *a slobozi*, cum se întîmplă sub a) Mat. 1. 21: „Chema-l vei pre el ISUS, că el *va slobozi* dihania sa den păcatele lor" (F.), cf. mgh. *szabadittya meg*, cf. lat. *liberabit* – „Și vei chema numele lui Isus, că acela *va izbăvi* pre oamenii săi dinu păcatele loru" (Cat.B) – „Şi naşte-va fiiu, şi vei chiama numele Lui Iisus, că Acela *va izbăvi* pre oamenii Săi den păcatele lor" (NTB) – „Și naște-va fiiu și vei chema numele Lui: Isus, că Acela *va mîntui* pre norodul Lui den păcatele lor" (BB) – „Şi va naşte Fiiu şi vei chema numele Lui Iisus, că Acesta *va mîntui* pre norodul Său de păcatele lor" (BBlaj); b) Heb. 2. 14-15: „Cum Hristos să zdrobească prin moartea aceea, la cine era puterea morții, aceea-i aceea, pre Dracul, și *să sloboadă* oarecari de frica morții în toată vieața lor era robi" (F.), cf. mgh. *meg szabadít* – „(jidovi 2 sth. 14) Chs. cum cu moarte să se zdrobească pre carele avea putere pre moarte ce se zice diavolulu, și *să sloboază* pre cela ce era de frica morției, în toată viața robi" (Cat.B) – „Ca pentru să răsipească pre acela pentru moarte, carele avea putearea morţiei, ce să zice diavolul, Şi *să sloboază* pre ceia carii era de frica morţiei, în toată viaţa, robi" (NTB) – „Ca pren moarte să surpe pre cel ce are tăria morții, adecă pre diavoul, Și *va mîntui* pre aceia cîți cu frica morții în toată viața supuș era robiii" (BB) – „(...) Şi *să*-i *izbăvească* pre aceia, carii cu frica morţii în toată viiaţa

[9] În locul indicat din *Biblie* (Psal. 51.7), găsim următoarea secvență: „Și eu, ca un maslin prea rodit în casa lui Dumnezău; nădejduiiu pre mila lui Dumnezău, în veac și în veacul veacului" (BB) – „Iară eu, ca un maslin roditoriu în Casa lui Dumnezeu, nădăjduit-am spre mila lui Dumnezeu, în veac şi în veacul veacului" (BBlaj). În *Biblie*, în același psalm, dar cu cîteva versete mai înainte, se consemnează, în schimb, *vicleşug* și *limbă vicleană* care se înscriu în sfera conceptuală a pasajului lui Fogarasi.

[10] O asemenea opțiune s-ar putea datora, eventual, faptului că nici textul-sursă maghiar nu înregistrează etimonul mgh. *menteni* 'a mîntui', în locurile corespunzătoare, traducătorul avînd de tradus mgh. *meg szabadítani* 'a (e)libera, a slobozi, a salva', *meg tartani* 'a ține, a izbăvi' sau *üdvösség* 'izbăvire, spăsenie'. Căci este de necrezut ca Fogarasi să nu fi cunoscut termenul de origine maghiară (*a) mîntui(re)*.

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

era supuşi robiei” (BBlaj); c) Act. 4. 13 (sau 12. [11]): „Nu e în altul în nime *ispăsenie*, nici s-au dat între oameni supt cer alt nume pren care ar trebui a ne ține sau *ne ispăsi*” (F.) – „Nu iaste întraltulu în nime *spăsenie*, și nu iaste altu nume datu suptu ceriu întru oameni, pentru carile se cade noao *a ne măntui*” (Cat.B.) – „Și nu iaste în altul întru nime *mîntuirea* şi nu iaste altu nume dat supt ceriu întru oameni, pentru carele să cade noao *a ne mîntui*” (NTB) – „Și nu iaste într-alt întru nemică *măntuirea*, pentru că nici nume iaste altul supt ceriu cela ce s-au dat întru oameni întru carele trebuie *să ne mîntuim* noi” (BB) – „Și întru nime altul nu easte *mântuire*, pentru că nici un nume altul supt ceriu nu easte dat oamenilor întru care trebuie *să ne mântuim* noi” (BBlaj); și d) Eph. 6. 17: „Luați sus armele *ispăseniei*, aceea e aceea, cuvîntul lui Dumnedzeu” (F.), cf. mgh. *idvösség*, cf. lat. *spiritus* – „luați arma *duhului* care-i cuvîntul lui Dumnezeu” (Cat.B) – „Şi coiful *spăsenii* luaţi, şi spata Duhului, ce e cuvîntul lui Dumnezău” (NTB) – „Și coiful *mîntuirii* priimiți și sabia Duhului, carele iaste graiul lui Dumnezău” (BB) – „Și coiful *mântuirei* luoaţi, şi sabiia Duhului (carea easte cuvîntul lui Dumnezeu)” (BBlaj).

§.2. La fel, sub Mat. 6 [9-14] / Luc. 11 [2-5], celelalte texte (cu excepția BBlaj) înregistrează termenul *hiclean*, pe cînd Fogarasi notează un echivalent semantic: „și nu ne duce pre noi în ispită, ce ne slobozește pre noi de *răul*” (F.), cf. mgh. *a gonosztól*, cf. lat. *a malo* – „și nu ne duce pre noi în năpaste, ce ne izbăvește pre noi de *hicleanulu*” (Cat.B) – (Mat. 6. 13 / Luca 11. 4) „Şi nu ne duce pre noi în năpaste, ce ne izbăveaşte pre noi de *hicleanul*” (NTB) – (Mat. 6. 13) „și să nu ne duci pre noi în bîntuială, ce ne izbăvește pre noi de *cel rău*” (BB) // (Luca 11. 4-5) „Și să nu ne bagi pre noi în ispită, ce ne izbăvește pre noi de *ficleanul*” (BB) – (Mat. 6. 13 / Luca 11. 4) „Și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne izbăveaşte de *cel rău*” (BBlaj).

§.3. În mod asemănător, Fogarasi optează pentru un termen mai apropiat de cel găsit în textul-sursă, în locul cuvîntului *chip* regăsit în celelalte texte sub Philip. 3 (sau 1 – în vers. lat.). 21: „Care (Isus) schimba va trupurile smerite a noastre cum cu asemenea *formă* să fie către trupul fericat a lui” (F.), cf. mgh. *formájú*, cf. lat. *conforme* – „Is. Chs., carele va schimba trupulu smiereniei noastre, ca *să fie închipuitu* trupului lui celui slăvitu” (Cat.B) – „Carele va schimba trupul smereniei noastre, ca *să fie închipuit* trupului Lui celui slăvit” (NTB) – „Carele va schimba *chipul* trupului smereniei noastre, ca să să facă el împreună la față cu trupul măriei Lui” (BB) – „Carele va schimba *chipul* trupului smereniei noastre, ca *să fie în chipul* trupului mărirei Lui” (BBlaj). Tot așa, Fogarasi nu înregistrează verbul *a închipui* acolo unde celelalte texte îl notează aproape fără excepție, sub Rom. 12. 12 (sic!) [1.2]: „și *nu vă croireți* către această lume, ce schimbați-vă pre voi prin înnoitura minților voastre” (F.), cf. mgh. *ne formállyátok magatokat*, cf. lat. *configurate* – „și *nu vă închipuireți* veacului acestuia, ce *vă închipuiți* înnoireei minției voastre” (Cat.B) – „Şi *nu vă închipuireţi* veacului acestuia, ce vă schimbaţi,

[11] În edițiile bilingve (latino-maghiare) din 1639 și 1643, trimiterea se face la Act. 4. 12. Și în Cat.B. se indică acest verset.

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

pentru înnoirea mintei voastre" (NTB) – „Și *nu vă închipuiți* cu veacul acesta, ce vă premeniți *chipul* cu înnoirea minții voastre" (BB) – „Şi *să nu vă închinaţi* veacului acestuia, ci să vă prefaceţi întru înnoirea minţii voastre" (BBlaj).

§.4. La fel, Fogarasi nu înregistrează împrumutul maghiar regăsit în celelalte texte (cu excepția BBlaj), sub Rom. 13. 1: „Tot sufletul *să fie supus* puternicilor" (F.) – fără mgh, cf. mgh. *alájok vessétek,* cf. lat. *subjecto* – „totu sufletulu să se supue supt *biruința* celoru mai mari" (Cat.B) – „Tot sufletul să să supue supt *biruinţa* celor mai mari" (NTB) – „Tot sufletul la *biruințele* ce-s mai presus să se supuie" (BB) – „Tot sufletul *să se supuie* stăpâniilor celor mai înalte" (BBlaj).

§.5. Interesantă este și opțiunea lui Fogarasi pentru *cort,* față de termenii de origine maghiară *sălaș* și *lăcaș,* notați în celelalte texte sub 2. Cor. 5. 2: „Utrinde suspinămu-ne; poftind a ne îmbrăca în *cortul* nostru din cer" (F.), cf. mgh. *hajlékunk,* cf. lat. *domicili* – „că de aceasta suspinămu jăluindu să ne îmbrăcămu în *sălașulu* nostru celu de susu" (Cat.B.) – „Că de aceasta suspinăm, jăluind să ne îmbrăcăm întru *sălaşul* nostru cel den ceriu" (NTB) – „Pentru că întru aceasta suspinăm, *lăcașul* nostru cel den ceriu a-l îmbrăca pohtind" (BB) – „Că de aceasta suspinăm, dorind să ne îmbrăcăm cu *lăcaşul* nostru cel din ceriuri" (BBlaj).

4. Concluzii

Statutul împrumuturilor maghiare notate în trimiterile biblice din textul lui Fogarasi variază de la caz la caz, ele îndeplinind diverse funcții: a) o dată, în cadrul textului, ca servind fie pentru a ieși din impasul creat de o dificultate de lexicalizare (caz în care împrumuturile maghiare funcționează ca „mărci ale traducerii", cf. Arvinte & Gafton 2007: 52, cu alte cuvinte, ca indicii ale urmăririi versiunii maghiare), fie pentru umplerea unui „gol" conceptual și/sau formal resimțit de traducătorul textului român (indiferent dacă aceasta reprezenta o necesitate reală sau nu), fie ca reflexe ale normei lingvistice regionale (în care asemenea cuvinte sînt elemente firești) sau ale comodității; și b) a doua oară, în cadrul lexicului limbii române, privit la nivelul epocii vechi și/sau al celei contemporane, caz în care majoritatea împrumuturilor maghiare caracterizează îndeosebi aria subdialectală bănățeană-hunedoreană și/sau preponderent textele calvino-românești, înscriindu-se într-o anumită „tradiție" cultă premergătoare, dar cu o viață relativ scurtă.

În această ordine de idei, împrumuturile maghiare întîlnite în toate pasajele corespunzătoare (sau în majoritatea acestora) fie a) aparțin uzului limbii române vechi sau „tradiției" traducerii cărților sfinte, în general, din moment ce textele studiate sînt traduceri după surse diferite și sînt realizate de autori diferiți (deși aceștia puteau să fi consultat sau chiar să fi înglobat versiunile precedente); fie b) aparțin graiurilor ardelenești, dacă maghiarismele sînt notate doar în textele care provin din aceeași regiune.

Maghiarismele regăsite doar la Fogarasi, cu etimoanele maghiare în aceleași secvențe, reflectă, probabil, influența textului-sursă. De altminteri, chiar și la nivel strict lexical, Fogarasi urmărește mai fidel textul-sursă maghiar, în comparație cu

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

autorul *Catehismului* din 1656 care pare a-și asuma mai multe libertăți în procesul selecției lexicale. Această idee poate fi susținută și de faptul că ori de câte ori Fogarasi notează un maghiarism în textul său, acesta își are reflexul – etimonul maghiar – în textul-sursă, în același loc. Excepții de la această stare de fapte le reprezintă termenii *hiclenie, a făgădui* și, într-o oarecare măsură, *a ului* care sînt întrebuințate relativ independent de textul-sursă maghiar, redînd cuvintele maghiare *álnokság, ígér(et),* respectiv *állattyuk*[12].

Maghiarismele întîlnite la Fogarasi și în alte texte calvino-romînești anterioare sau ulterioare reflectă, probabil, o anumită „tradiție" a uzului limbii în bisericile reformate (caz în care preferința pentru întrebuințarea termenilor de origine maghiară poate fi datorată și prestigiului de care se bucura limba maghiară în acele regiuni puternic influențate de cultura maghiară).

În sfîrșit, maghiarismele atestate în celelalte texte, dar neîntîlnite la Fogarasi în pasajele corespunzătoare reflectă o tendință sporită de a utiliza elemente ungurești, o formă de conformare cu „norma cultă" a vremii (tendință observată, de pildă, în cazul NTB și BB, cf. Gafton 2005: 137, 146 ș.urm.).

Sigle și bibliografie

a) Ediții de texte

BB = *Biblia de la Bucureşti, 1688*, în ediţia *Monumenta Linguae Dacoromanorum (vol. I-V)*, Iași: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 1988-1997 (vezi și *Biblia 1688*, ediţie întocmită de V. Arvinte, I. Caproşu, Al. Gafton, Laura Manea, N. A. Ursu, 2. vol., Iași: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2001, 2002)

BBlaj = *Biblia de la Blaj* 1795, Ediție jubiliară, Roma: Tipografia Vaticana, 2000

Cat.B = *Catechismulu calvinescu impusu clerului și poporului romanescu sub domnia principiloru Georgiu Rákoczy I. și II., transcrisu cu litere latine după ediţiunea II tipărită în anulu 1656, insocitu de una escursiune istorica și de unu glosariu de Georgiu Baritiu*, Sibiu, 1879

C.R.C. = *Catechismus Religionis Christianae compendiosè propositus, & sacrarum literarum testimoniis confirmatus. Ex ore infantium et lactentium disposuisti laudem. Psal. 8.3. Matth. 21.16. Albæ Jvliæ. M. DC: XXXXIII* [1643] // *Catechismus Az az; A' keresztyeni vallásnak és hütnek rövid kérdésekben és feleletekben foglaltatott, szent irásbéli bizonyságokkal megh erössittetett summája, avagy veleje. A' még szólni nem tudó és csecsszopo gyermecskéknek szájokbol rendelted véghez vinni a' te dicseretedet. Psal. 8.3. Matt. 21.16. Fejér Váratt. M. DC. XXXXIII.* [1643], în ediția princeps din Biblioteca Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum Könyvtára)

(Online:*http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/patrimoniu/BCUCLUJ_FCS_BMV2279.pdf* - 20 febr. 2015)

Vezi și edițiile: *Catechismus Religionis Christianae...* M.DC.XLVII [1647] și *Catechismus Religionis Christianae...* M.DC.XXXIX [1639]

[12] În alte pasaje, în schimb, *a ului* apare în același context cu etimonul mgh. *vallani*.

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)

F. = *Catechismus Az az; A' kereſztyéni Valláſnak és Hûtnek Rövid kérdésekben és feleletekben foglaltatot ſzentirásbeli bizonyſágokval meg erósittetet ſummája avagy veleje. Mellyet Deák és magyar nyelvbóI Oláh-nyelvre forditot. Fogarasi Istvan. Lugoſi már az igaſságot rész szerint meg-iſmet Olah Magyar Eccleſiának lelki Páſztora. […] Feiervarat Nyomtattatott. Braſsai Major Márton általi 1648. Esztendőben // Catechismus / Aceea e aceea; Summa sau Măduva a uluitei și a credinței creștinești, cuprinsă în întrebări, și răspunsuri scurte; și cu adevărături din scriptura svântă. Catechiſmus Latino, Ungarico, Walchicus Translatus opera ac Studio Stephani Fogaraſi Symmiſtae Oppidi Lugas, Anno 1647 die 18, Decembri […]*, în ediția Tamás 1942, p. 43-65

NTB = *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, Mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvîntarea înalt prea sfinţitului Andrei, arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998

b) Cărți de bibliografie veche

BRV, I = Ioan Bianu - Nerva Hodoș, *Bibliografia românéscă veche 1508-1830,* tomul I, 1508-1716, Ediținea Academiei Române, Bucuresci, 1903

BRV, IV = Ioan Bianu - Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche1508-1830,* tom. IV, adăogiri și îndreptări, Ediținea Academiei Române, București, 1944

BRU = Andrei Veress, *Bibliografia română-ungară*, volumul I, *Românii în literatura ungară și ungurii în literatura română (1473-1780),* București, 1931

c) Lucrări de referință

Arvinte, V. & A. Gafton. 2007. *Palia de la Orăştie (1582). II. Studii,* Iași: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”

Dumitran, Ana. 2004. *Religie ortodoxă - religie reformată. Ipostaze ale identităţii confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Cluj-Napoca: Editura Neremia Napocae

Gafton, Alexandru. 2005. *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”

Magina, Adrian. 2011. *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și Islam în Banat (1500-1700),* Cluj-Napoca: Academia Română. Centrul de studii Transilvane

Pál, Enikő. 2014. *Influența limbii maghiare asupra limbii române. Perioada veche,* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”

Pál, Enikő. 2015. *Stratul elementelor de origine maghiară în Catehismul Calvinesc din 1648,* în „Analele Universităţii de Vest din Timişoara”, Seria ştiinţe filologice, LIII, p. 27-35

Pál, Enikő. 2016. *Traces of the Hungarian source text in the Catechism of Fogarasi István. Loan translations and Hungarian morphosyntactic patterns,* în „Revue Roumaine de linguistique”, LXI, nr. 1, p. 79-97

Tamás, Lajos. 1942. *Fogarasi István kátéja. Fejezet a bánsági és hunyadmegyei ruménség művelődéstörténetéből,* Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet

BDD-A28327 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:58 UTC)